

فصلنامه ژئوپلیتیک - سال نوزدهم، شماره اول، بهار ۱۴۰۲ Scopus

صص ۱۷۵ - ۱۵۲

تحلیل الگوی فضایی - زمانی حملات تروریستی در ایران بین سال‌های

۱۳۵۷ تا ۱۳۹۷

دکتر جواد اطاعت* - دانشیار علوم سیاسی دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران.

دکتر علی اکبر دبیری - دانش آموخته دکتری جغرافیای سیاسی دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران.

احمد طاهری - دانشجوی دکتری جغرافیای سیاسی دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران.

معصومه فروزان فر - کارشناسی ارشد سیستم اطلاعات جغرافیایی و سنجش از دور - دانشگاه علوم تحقیقات تهران، تهران، ایران.

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۰۹/۱۱

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۰۲/۲۳

DOR:20.1001.1.17354331.1402.19.69.6.7

چکیده

حملات تروریستی در ایران طی چهار دهه گذشته از نظر الگوی فضایی - زمانی، گروه‌های تروریستی عمل‌کننده و ابزارهای مورد استفاده ویژگی‌های متفاوتی داشته است. مساله این پژوهش که با رویکرد تحلیل فضایی و روش کمی انجام شده است، این است که حملات تروریستی در ایران دارای چه الگوی فضایی - زمانی بوده است؟ و نحوه پراکنش حملات گروه‌های تروریستی مختلف و روش‌های آنها چه تفاوتی با یکدیگر دارند؟ نتایج حاصل از این پژوهش نشان می‌دهد که ایران در فاصله زمانی سال‌های ۱۳۵۷ تا ۱۳۹۷ با سه موج بلند و دو موج کوتاه حملات تروریستی مواجه بوده است. حملات گروه‌های تروریستی ضدحکومتی از الگوی پخش سلسله‌مراتبی پیروی کرده است. در حالی که حملات گروه‌های تروریستی تجزیه‌طلب تابع الگوی پخش یا سرایت مجاورتی بوده است. در موج اول و دوم بلند و موج اول کوتاه حملات تروریستی عمدتاً از روش‌هایی مانند حمله مسلحانه و بمب‌گذاری استفاده شده است، اما در موج سوم بلند و موج دوم کوتاه حملات تروریستی، حملات انتحاری متداول بوده است. واژه‌های کلیدی: تروریسم، حملات تروریستی، ایران، الگوی فضایی - زمانی.

۱. مقدمه

تروریسم اگرچه ماهیتاً پدیده‌ای سیاسی است و داشتن اهداف سیاسی جزو ویژگی‌های ذاتی آن به شمار می‌آید؛ اما گروه‌های تروریستی معمولاً اهداف سیاسی مختلفی را دنبال می‌کنند. برخی از این گروه‌ها به دنبال سرنگونی نظام سیاسی و ایجاد نظم سیاسی مطلوب خود هستند. تعداد دیگری از این گروه‌ها به دنبال جدایی بخشی از سرزمین کشور و ایجاد حکومتی براساس ویژگی‌ها قومی و مذهبی خود می‌باشند که معمولاً به عنوان گروه‌های تروریستی تجزیه‌طلب یا ملی‌گرا معرفی می‌شوند. برخی دیگر از گروه‌های تروریستی نیز دارای انگیزه‌های مذهبی هستند و به عنوان تروریسم مذهبی شناخته می‌شوند. معمولاً مکان و محل‌های حملات گروه‌های تروریستی بسته به نوع و ماهیت هدف سیاسی که دنبال می‌کنند، متفاوت است. آنچه مسلم است توزیع و تمرکز حملات تروریستی در مقیاس جهانی، ملی و محلی تصادفی نیست و ویژگی‌های متعددی در این الگوی پراکنش تاثیرگذار است. از سوی دیگر فراوانی و الگوی فضایی حملات گروه‌های تروریستی و حتی روش‌ها و ابزارهایی که این گروه‌ها استفاده می‌کنند از یکدیگر تاثیر می‌پذیرد، به گونه‌ای که در مواردی حملات یک گروه تروریستی در یک ناحیه از کشور با ابزار و روشی خاص موجب شروع و تشدید حملات تروریستی گروهی دیگر در ناحیه‌ای دیگر از کشور با همان ابزارها و روش‌ها می‌شود. این سرایت تروریسم حتی در مقیاس منطقه‌ای و بین‌المللی نیز اتفاق می‌افتد به شکلی که افزایش حملات تروریستی در یک کشور موجب تشدید حملات تروریستی در کشور همسایه می‌شود. از نظر زمانی نیز حملات تروریستی در مقیاس‌های مختلف ملی و بین‌المللی دارای فرازها و فرودهای متعددی است به نحوی که در یک دوره زمانی حملات تروریستی به شدت افزایش می‌یابد به گونه‌ای که می‌توان از آن به عنوان موج حملات تروریستی یاد کرد و در دوره‌ای دیگر تقلیل یافته و به حداقل می‌رسد.

در ایران نیز هم از لحاظ مکانی-فضایی و هم از نظر زمانی دوره‌هایی از فراوانی و تشدید حملات تروریستی وجود داشته است که می‌توان آن را امواج حملات تروریستی نامید. در برخی از دوره‌ها حملات تروریستی و فعالیت گروه‌های تروریستی در بخش‌هایی از کشور متمرکز بود و در دوره‌ای دیگر تغییر محل داده و به بخش‌هایی دیگر از کشور منتقل شده است. در دوره‌هایی

نیز حملات تروریستی تقریباً در یک بازه زمانی در چند ناحیه از کشور شدت گرفته است. در همین راستا این پژوهش به دنبال پاسخگویی به این مساله است که حملات تروریستی در ایران از چه الگوی فضایی- زمانی پیروی کرده است؟ و نحوی پراکنش حملات گروه‌های تروریستی مختلف و روش‌های آنها چه تفاوتی با یکدیگر دارند؟

۲. روش تحقیق

این پژوهش از لحاظ ماهیت، توصیفی - تحلیلی است و روش بکار گرفته شده در آن کمی و با استفاده از داده‌های بانک‌های اطلاعاتی معتبر جهانی در خصوص حملات تروریستی در ایران انجام شده است. در این پژوهش تلاش شده است با استفاده از رویکرد تحلیل فضایی، پخش، پراکنش و الگوی فضایی- زمانی حملات گروه‌های مختلف تروریستی در ایران شناسایی و تحلیل شود. بدین ترتیب که در ابتدا با تفکیک حملات تروریستی بر اساس گروه‌های عمل‌کننده، پراکنش جغرافیایی حملات هر یک از این گروه‌ها بدست آمد. سپس با بررسی ویژگی‌های مکانی- فضایی این حملات و دوره‌های زمانی آنها، دلایل شکل‌گیری الگوی حملات هر یک از گروه‌های تروریستی در چارچوب نظریه پخش فضایی و نظریه سرایت از تروریسم تبیین گردید. در ادامه همچنین برای فهم و درک بهتر موضوعات از نقشه‌های توزیع فضایی مبتنی بر داده‌های مکان محور استفاده شده است.

۳. مباحث نظری

۳-۱. تروریسم

تروریسم از واژه فرانسوی *Terreur* گرفته شده که به معنای «وحشت» و «ترس» است. این اصلاح در فرانسه به اصل حکومت وحشت و فشار و به شیوه‌ای اطلاق می‌شد که مدافع قتل‌های سیاسی بود (Linton, 2011:2). اصطلاح تروریسم در زبان انگلیسی، نخستین بار در سال ۱۵۲۸ م به کار رفت (Schmid, 1997:12)؛ ترور پدیده‌ای جدیدی محسوب نمی‌شود و قدمت آن به تاریخ شکل‌گیری سیاست و حکومت باز می‌گردد؛ اما در چند دهه گذشته و از اواخر قرن بیستم میلادی با توسعه تکنولوژی و ابزارهای ارتباطی، گسترش سلاح‌های پیشرفته، سازماندهی پیچیده،

استفاده ابزاری قدرت‌ها و شکل‌گیری انگیزه‌های قومی، ملی و ایدئولوژیک؛ روز به روز به قدرت و نقش‌آفرینی گروه‌ها و سازمان‌های تروریستی افزوده شده است (Izady and Dabiri, 2014:2). تروریسم با مفهوم جدید خود، در پی انقلاب کبیر فرانسه در سال ۱۷۸۹ م مطرح شد. انقلابیون فرانسوی تروریسم را در فاصله زمانی سال‌های ۱۷۹۵-۱۷۸۹ شیوه و روش رسمی خود قرار دادند. ماکسیمیلیان ریسپیر، لوئی آنتوان لئون دو سان ژوست و سایر ژاکوبین‌ها - که در دوره‌ای از انقلاب کبیر فرانسه، خشن‌ترین جناح انقلابی دارای قدرت بودند- با دایر کردن دادگاه‌های انقلابی و شبکه‌ای اطلاعاتی و جاسوسی، قتل، غارت، تبعید و مصادره اموال، فضای ترس و دلهره را بر جامعه حاکم کردند. این دوره به حکومت ترور و وحشت مشهور شد (Habibzadeh and Hakimiha, 2007:50). بعد از این دوره و وقوع حادثه نهم ترمیدور، واژه ترور بار منفی و بزهکارانه یافت. پس از آن «تروریسم»، به معنای استفاده سیستماتیک از ترور به منزله نوعی سیاست، برای نخستین بار در فرهنگ‌های لغت انگلیسی‌زبان در سال ۱۷۹۸ م آورده شد (Crenshaw, 1997:77). تروریسم در زبان فارسی معادل‌یابی نشده است، اگرچه برخی از پژوهشگران ایرانی از واژه «هراس پروری» استفاده می‌کنند. مطابق لغت‌نامه دهخدا، ترور در زبان فارسی به معنای «قتل سیاسی به وسیله اسلحه» معنا شده است (لغت‌نامه دهخدا، ج ۵، ذیل ترور). در مجموع تروریسم از واژه‌های مبهم در عرصه بین‌المللی است که به علت پیچیدگی مفهوم و مصادیق‌اش، با نوعی بحران معنا در تعریف و تحدید قلمرو مواجه است. در برخی از تعاریف بر چگونگی عمل سازمان‌های تروریستی تأکید می‌شود و در برخی دیگر از آن‌ها به انگیزه و شخصیت تروریست‌ها پرداخته می‌شود. عده‌ای نیز در تعریف تروریسم به شیوه عمل تروریست‌ها می‌پردازند (Ganor, 2002:290). از جمله دلایل دیگری که موجب شده تعریف جامع و پذیرفته‌شده بین‌المللی از تروریسم ارائه نشود، ارتباطی است که برخی اعمال تروریستی یا گروه‌های تروریستی با منافع برخی از دولت‌ها دارند؛ بنابراین چون در بیشتر موارد پای دولت‌ها و منافع آن‌ها به میان می‌آید سعی می‌شود تعریفی از این پدیده ارائه شود که در عین تأمین منافع، باعث مخدوش شدن چهره رقیبان و مخالفان آن‌ها نیز گردد (Mostaghimi and Ghaderi Kangavari, 2011:254)؛ در نتیجه در عرصه سیاست دست یافتن به یک تعریف مورد

اجماع بسیار دشوار است. تروریسم ذاتاً یک عمل سیاسی است که در یک فرآیند دقیق محاسباتی از طرف گروه‌های تروریستی و علیه گروه‌های هدف شکل می‌گیرد (Ahmadipour and et al, 2016:29). اشمیت و جونگمن در کتاب تروریسم سیاسی، ۱۰۹ تعریف از این اصطلاح را مورد تحلیل قرار دادند؛ سه ویژگی خشونت، سیاسی بودن و وحشت‌آفرینی در بیش از نیمی از تعاریف وجود داشته است (Schmidt and Jongman, 1988:5-6). در کنار این سه اصل می‌توان حمله به غیرنظامیان را نیز به آن‌ها اضافه کرد. در واقع حمله به غیرنظامیان است که موجب تمایز آن با سایر اشکال خشونت سیاسی مانند جنگ چریکی، کودتا و شورش می‌شود. در واقع این ویژگی حملات تروریستی تأکید دارد که آسیب وارده به غیرنظامیان اتفاقی نبوده که به طور تصادفی در محدوده وقوع فعالیت‌های سیاسی خشونت‌آمیز رخ دهد (Ganor, 2002:295) و تروریست‌ها با ایجاد ترس در میان حداکثر افراد به دنبال رسیدن به اهداف خود هستند (Rasouli and Shariati, 2020:206)؛ بنابراین با توجه به این ویژگی‌ها، تروریسم را می‌توان: «استفاده یا تهدید به استفاده از خشونت (با ابزارهای گوناگون) از سوی فرد، گروه یا دولتی علیه اتباع (عمدتاً غیرنظامی) یا اموال یک یا چند کشور به منظور ایجاد رعب و وحشت در جامعه هدف و دستیابی به اهداف سیاسی» تعریف کرد (Ettaat and Dabiri, 2016b:14).

۲-۳. انواع تروریسم

تهدیدات تروریستی طیف وسیعی از اقدامات را شامل می‌شود. بمب‌گذاری، قتل، آدم‌ربایی، هواپیماربایی، گروگان‌گیری، انهدام مراکز و زیرساخت‌های حیاتی، حملات انتحاری، مسموم کردن آب شرب، آلوده کردن فضاها، پرجمعیت به میکروب‌ها و ویروس‌ها از جمله مهم‌ترین شیوه‌ها و اقدامات است (Bakhshy and et al, 2020:43). بنابراین تروریسم بر اساس معیارهای متفاوتی دسته‌بندی و تعریف می‌شود. عده‌ای در دسته‌بندی تروریسم به مقیاس جغرافیایی فعالیت آن‌ها تأکید دارند، برخی دیگر از نویسندگان تروریسم را بر اساس ابزارها و روش‌هایی که در حملات خود استفاده می‌کنند، طبقه‌بندی می‌نمایند. همچنین طبقه‌بندی‌های دیگری از نظر اهداف سیاسی، بازیگران و ساختار سازمانی وجود دارد.

جدول (۱): طبقه‌بندی‌های مختلف از تروریسم

معیار طبقه بندی	تعاریف و ویژگی‌ها
مقیاس جغرافیایی عملکرد	تروریسم داخلی: اقدام به اعمال تروریستی از سوی اشخاص یا گروه‌های تابع یک کشور، درون خاک همان کشور به منظور دستیابی به اهدافی که در چارچوب جغرافیای سیاسی آن کشور قرار دارد (Ettaat and Dabiri, 2016b: 71).
	تروریسم بین‌المللی: به گروه‌های تروریستی گفته می‌شود که در منطقه جغرافیایی به هم پیوسته‌ای فعالیت می‌کنند و دست کم بخش‌هایی از قلمرو دو کشور را در بر می‌گیرند (Ettaat and Dabiri, 2016b: 71).
	تروریسم جهانی: این نوع تروریسم در مقیاس جهانی منتشر شده است و از نظر اهداف، اعضا و پناهگاه نیز ویژگی جهانی و فراسرزمینی دارد (Ettaat and Dabiri, 2016a: 14).
ابزارهای استفاده	تروریسم متعارف: در بیشتر حملات تروریستی از روش‌هایی مانند بمب‌گذاری، حملات مسلحانه، آدم‌ربایی، هواپیماربایی و مانند آن استفاده می‌شود که با توجه به ابزارها و روش‌های مورد استفاده، تروریست متعارف نامیده می‌شوند.
	تروریسم نامتعارف: به استفاده از روش‌های نامتعارف در حملات تروریستی گفته می‌شود که شامل تروریسم انتحاری، تروریسم مجازی، تروریسم هسته‌ای، بیوتروریسم، تروریسم جنسی و تروریسم شیمیایی می‌شوند.
اهداف	تروریسم تجزیه طلب: نوعی از تروریسم با اهداف و انگیزه‌های قومی و جدایی طلبانه است. این نوع از تروریسم معمولاً از سوی یک گروه قومی - مذهبی اقلیتی در داخل جمعیت اکثریت دنبال می‌شود.
	تروریسم مذهبی: شامل اقدامات تروریستی با انگیزه‌های مذهبی است که در آن اهداف گسترده‌ای تعریف می‌شود و اندازه خشونت نامحدود است (Hoffman, 1998: 94).
	تروریسم جناح چپ و راست: گروه‌های افراطی با اندیشه‌های چپ و راست سیاسی - اقتصادی اند که برای اجرای الگوی حکومتی مدنظر خود، به اقدامات خشونت آمیز و تروریستی علیه رقبای سیاسی و حکومت مرکزی دست می‌زنند.
بازیگران	تروریسم دولتی: اقدامات تروریستی به وسیله یک دولت علیه دولت‌ها یا ملت‌های دیگر که شامل موارد مانند: آموزش، تأمین مالی، پناهگاه و تهیه تسلیحات برای تروریست‌ها می‌شود (Aust, 2010: 256).
	تروریسم غیردولتی: گروه‌های کوچکی از بازیگران غیردولتی به دلیل درک نکردن اقدامات مشروع سیاسی یا نداشتن دسترسی و امکان برای چنین اقداماتی، برای پیشبرد اهداف سیاسی خود به خشونت متوسل می‌شوند.

۳-۳. نظریه سرایت از تروریسم

توزیع زمانی و مکانی حوادث تروریستی در مقیاس جهانی شامل یکی از چهار الگوی تصادفی، نامتجانس، تقویت و سرایت است. در واقع، حوادث تروریستی یا به طور تصادفی در فضا و زمان توزیع می‌شوند یا یکی دیگر از سه نوع الگوی غیرتصادفی را دنبال می‌کنند. الگوی نامتجانس حاکی از آن است که تجربه کشورهای مختلف در مورد تروریسم در میان فضا نابرابر اما در طول زمان ثابت است. الگوی تقویت نیز به این نکته اشاره دارد که حوادث تروریستی که در یک کشور اتفاق می‌افتد، احتمالاً در آینده نیز در همان کشور تشدید خواهد شد. الگوی سرایت نیز به معنای آن است که رخ دادن حوادث تروریستی در یک کشور احتمالاً موجب شکل‌گیری این حوادث در کشورهای همسایه می‌شود. نتیجه آنکه تعداد زیادی از کشورها که تجربه این پدیده را نداشته‌اند، در یک دوره زمانی حوادث تروریستی را تجربه می‌کنند. پایسون شواهدی از سرایت رفتار تروریستی را میان امریکای لاتین و غرب اروپا در دوره ۱۹۷۳ تا ۱۹۷۴ یافته است، به طوری که گروه‌های رادیکال در اروپای غربی به تقلید از رفتارهای تروریستی در امریکای لاتین پرداختند. علاوه بر این، سرایت ممکن است در اشکال مختلف سلسله‌مراتبی، مجاورتی و انتشار غیرهمجوار صورت بگیرد. میدلارسکی^۱، هیمن^۲ و میکالوس^۳ در مقاله‌ای انتقادی بحث کردند که تئوری پخش سلسله‌مراتبی بیشتر در ارتباط بین گروه‌های تروریستی انجام می‌شود تا در ارتباط و انتقال تروریسم بین فضاهای جغرافیایی؛ بر این اساس گسترش تروریسم از یک گروه پیشرفته تروریستی به گروه‌های دیگر بیشتر از انتقال آن از منطقه‌ای به منطقه‌ای دیگر انجام می‌شود. میدلارسکی و همکارانش در مطالعات خود به این نتیجه رسیدند که گروه‌های ترور در امریکای لاتین از معاصران خود در اروپای غربی بسیار پیشرفته‌تر بوده‌اند. آن‌ها اظهار داشتند که الگوی سرایت سلسله‌مراتبی عملیات و تاکتیک‌های تروریستی از امریکای لاتین به غرب اروپا پخش شده است. نکته دیگر آنکه الگوی سرایت فقط از طریق مرزهای

1. Midlarsky

2. Heyman

3. Mickolus

جغرافیایی صورت نمی‌پذیرد؛ بلکه به صورت غیرهمجوار نیز روی می‌دهد. انتشار غیر ناهم‌جوار فرایندی است که ممکن است همکاری بین گروه‌های تروریستی را در روابطی مانند جاسوسی، آموزش، تأمین بودجه و پشتیبانی، شامل شود (Midlarsky and et al, 1980: 270-273). مطالعات دیگری در مورد وقوع حملات تروریستی نشان می‌دهد که سطح بالایی از این حملات در یک ماه، به احتمال زیاد حوادث تروریستی را در چند ماه آینده به دنبال خواهد داشت. در واقع، تصمیم یک گروه تروریستی برای راه‌اندازی حمله به طور چشمگیری تحت تأثیر حملات مشابه در مکان‌های دیگر قرار دارد. از این جهت، برای نامیدن آن از مفهوم «سرایت» استفاده می‌شود (Brynjjar, 2004: 17). به اعتقاد عده‌ای از نویسندگان، این حملات دوره‌ای تا حد زیادی به تمایل تروریست‌ها برای کسب توجه رسانه‌های جمعی مربوط می‌شود. همچنین، جمع‌آوری مستندات میدانی نشان می‌دهد سرایت از تروریسم با توجه به زمان حملات صورت می‌پذیرد (Weiman and Bernd Brosius, 1988: 500). به این معنا که در دوره زمانی خاصی، حملات تروریستی قابل توجهی در مناطق مختلف روی می‌دهد. مبحث سرایت از تروریسم، علاوه بر بعد زمانی، دارای جنبه جغرافیایی و مکانی نیز هست. به این ترتیب که مشاهده پدیده‌های تروریستی با سطوح بالا در یک کشور اغلب با افزایش این حوادث در کشورهای همسایه و منطقه ارتباط دارد. این حملات ممکن است به دست همان سازمان، نسل دیگری از آن سازمان، هواداران خارجی و شرکای ائتلافی یا گروه‌هایی صورت می‌گیرد که از آن سازمان تقلید می‌کنند (Crenshaw, 1983: 15). همچنین، فرایند سرایت ممکن است در سرتاسر یک کشور به راه انداخته شود و در نتیجه، پدیده تروریسم از نقطه شروع به دیگر مناطق با شرایط مختلف گسترده شود (Crenshaw, 2005: 13). علاوه بر این، گونه‌ای دیگر از سرایت در بحث تروریسم استفاده از تکنیک‌های حملات تروریستی و مسئله آموزش و یادگیری است. به این شکل که ابزار یا روش حمله‌ای موفقیت‌آمیز در منطقه یا کشوری، از سوی گروه‌های دیگر تروریستی در مناطق و کشورهای دیگر استفاده می‌شود (Bryniar, 2004: 18). گسترش حملات تروریستی انتحاری بعد از حمله تأثیرگذار یازدهم سپتامبر را می‌توان در چارچوب این بخش از نظریه سرایت مورد توجه قرار داد. برخی محققان گسترش ابزار ارتباطی و مخصوصاً رسانه‌های جمعی

را به دلیل پوشش گسترده حملات تروریستی و جزئیات مربوط به تکنیک‌ها و روش‌های استفاده شده را عامل مؤثری در ترویج استفاده از روش‌های مشابه تروریستی می‌دانند. در واقع چنین پوشش رسانه‌ای با بازتاب‌های گسترده، انگیزه سایر گروه‌های تروریستی را در استفاده از روش‌های مشابه و در عین حال موفق تروریستی بیشتر می‌کند. از عوامل کلیدی دیگر در توضیح مفهوم سرایت در مبحث تروریسم، وجود همکاری‌ها و ارتباطات بین گروه‌ها و سازمان‌های تروریستی است (Bryniar, 2004:19). این ارتباطات موجب می‌شود که این گروه‌ها در نوع تکنیک‌ها و سلاح‌های مورد استفاده، اهداف مورد حمله و زمان حملات تروریستی هماهنگی‌ها و مشابهت‌هایی با یکدیگر داشته باشند؛ بنابراین، سرایت در بحث تروریسم دارای چهار جنبه دوره‌های زمانی، محدوده‌های جغرافیایی، تکنیک‌های مورد استفاده و ارتباطات بین گروهی است؛ در نتیجه، تروریسم مانند بیماری خطرناکی است که در صورت مهیا بودن شرایط، به اپیدمی گسترده‌ای تبدیل خواهد شد و مانند بازی دومینو، یکی پس از دیگری کشورها و جوامع را گرفتار می‌کند. چنانکه امروز تروریسم ماهیت بین‌المللی و جهانی یافته است. نکته جالب توجه این مطلب است که مانند سرایت بیماری‌ها، هرچه مشابهت‌های اجتماعی، فرهنگی، سیاسی، اقتصادی و محیطی کشور یا منطقه‌ای با کشورها و مناطقی که تروریسم در آن‌ها شکل گرفته بیشتر باشد احتمال سرایت این پدیده بیشتر خواهد بود. در مجموع، می‌توان گفت که نظریه سرایت در تجزیه و تحلیل تروریسم به دلایل انتشار و گسترش تروریسم در یک زمان و از مکانی به مکان دیگر می‌پردازد (Ettaat and Dabiri, 2016a).

۳-۴. نظریه پخش فضایی

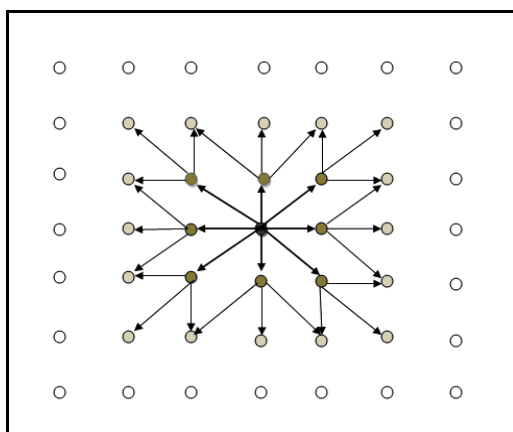
پدیده‌ها که در نظریه جغرافیایی «پخش فضایی» تورستن هاگراstrand در سال ۱۹۵۳ مطرح شده است با الگوهای مختلفی انتشار می‌یابند (Shokouhi, 2007:302). این الگوها که در تجزیه و تحلیل انتشار گروه‌ها و حملات تروریستی در مناطق و کشورهای مختلف کاربرد دارند، عبارتند از: پخش گسترشی یا انبساطی یا ناحیه‌ای: فرایندی است که به وسیله آن اطلاعات، مواد و نظایر آن از مکانی به مکان دیگر گسترش می‌یابد. در این فرایند، آنچه گسترش یافته در ناحیه نخست

باقی می ماند و اغلب شدت می یابد و گاهی نیز از ناحیه ای به ناحیه دیگر می رسد و میان جمعیت ناحیه جدید گسترده می شود. گاه شدت نوآوری ها و پدیده ها در ناحیه جدید بیش از خاستگاه اصلی آن هاست. جابه جایی مکانی پخش (انتشار فضایی مجدد): همانند پخش گسترشی است اما مکان اصلی پخش اطلاعات، مواد و غیره به تدریج از اطلاعات، مواد و خالی می شود و سرچشمه پخش می خشکد. بدین سان که به موازات پخش از مکان اصلی به مکانی دیگر، خاستگاه پخش یا تراوش اهمیت و اعتبار خود را از دست می دهد.

پخش سازش پذیر (سرایتی): در این مرحله، انتقال پخش یا تراوش مستقیماً صورت می گیرد، نظیر سرایت امراض از شخصی به شخص دیگر یا از محله ای به محله مجاور در شهرها. این مرحله با عامل فاصله رابطه نزدیکی دارد. یعنی هرچه فاصله بیشتر باشد، اثر این پخش نیز روی پدیده کم تر می شود.

پخش سلسله مراتبی: در این مرحله از پخش، پدیده ها و نوآوری ها به صورت منظم و در قالب سلسله مراتب فضای زندگی گسترش می یابند. مانند انتشار نوآوری ها از پایتخت ها به دیگر مراکز شهری کوچک و سپس روستاها. پخش سلسله مراتبی از بزرگ ترین مراکز به کوچک ترین آن حرکت می کند. البته در پاره ای از موارد، ممکن است پدیده ها و نوآوری ها از پایین ترین سطح به گسترده ترین سطوح ناحیه ای و جهانی جریان یابد (Haggett, 1996:94).

شکل (۱): مدل گسترش مجاورتی پدیده ها

(Source: Dabiri and Ettaat, 2016)

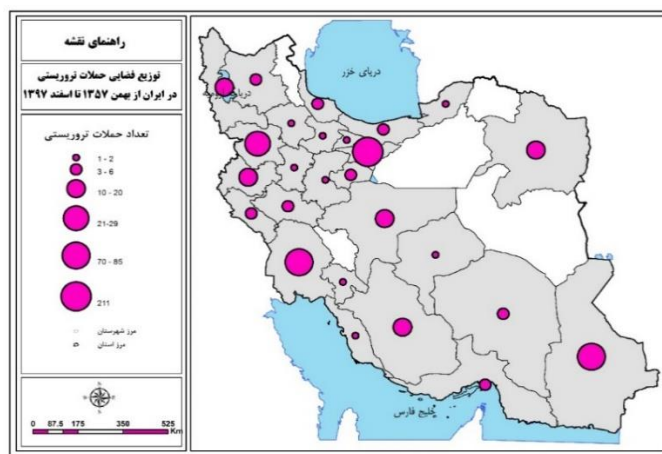
پخش سلسله مراتبی در ارتباط با تجزیه و تحلیل حملات تروریستی مورد مطالعه و استفاده قرار گرفته است. به طوری که باگت و مدینا سرایت سلسله مراتبی و سرایت محدود و متمرکز را در حملات تروریستی کشور بریتانیا بین سال‌های ۲۰۰۱ تا ۲۰۱۱ شناسایی کرده‌اند (Baghat and Medina, 2013:55).

۴. یافته‌های پژوهش

۴-۱. حملات تروریستی در ایران

ایران بعد از پیروزی انقلاب اسلامی با موج گسترده‌ای از حملات تروریستی از سوی گروهک‌های مختلف ضدحکومتی و جدای طلب مواجه شد که در این حملات بسیاری از غیرنظامیان جان خود را از دست دادند. براساس آمار و اطلاعات داخلی اقدامات تروریستی در ایران بیش از ۱۷ هزار قربانی گرفته است. اطلاعات جهانی نیز حملات گسترده تروریستی علیه ایرانیان را در داخل و خارج کشور تأیید می‌کند. به طوری که براساس اطلاعات پایگاه داده تروریسم جهانی، از تاریخ ۱۱ فوریه ۱۹۷۹ (۲۲ بهمن ۱۳۵۷) تا پایان ۲۰۱۸ (۱۱ دی ۱۳۹۷) ۵۳۶ حمله تروریستی به وقوع پیوسته است (Global Terrorism Database, 2018) و در ۲۶ استان از ۳۱ استان کشور حداقل یک حمله تروریستی انجام شده است. براساس گزارش شاخص تروریسم جهانی در سال ۲۰۱۹ کشور ایران با امتیاز ۴,۷۱ در رده ۳۹ از نظر تاثیرپذیری از تروریسم و حملات تروریستی در بین ۱۳۸ کشور جهان، قرار داشته است.

شکل (۱): نقشه توزیع فضایی حملات تروریستی در ایران از بهمن ۱۳۵۷ تا پایان سال ۱۳۹۷

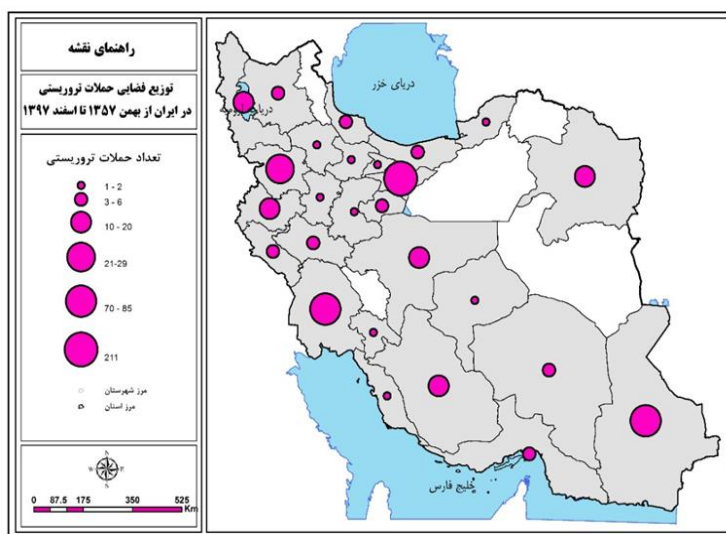

۲-۴. تحلیل فضایی امواج تروریسم در ایران

حملات تروریستی در ایران بین سال‌های ۱۳۵۷ تا ۱۳۹۷ دارای سه موج بلند و دو موج کوتاه بوده است که بسته به شرایط سیاسی، امنیتی کشور و منطقه و تحولات نظام بین‌المللی و همین‌طور گروه‌های تروریستی که این حملات را سازماندهی می‌کردند، ویژگی‌های متفاوتی داشته‌اند. اولین موج بلند حملات تروریستی در ایران بلافاصله پس از پیروزی انقلاب اسلامی آغاز شده و تا پایان سال ۱۳۶۱ ادامه می‌یابد. در این دوره زمانی ۴ ساله بزرگ‌ترین و شدیدترین حملات تروریستی در ایران به وقوع می‌پیوندد. در این دوره فعالیت گسترده و هم‌زمان گروه‌های تروریستی ضدحکومتی و گروه‌های تروریستی تجزیه‌طلب قومی موجب تشدید حملات تروریستی در کشور می‌شود به گونه‌ای که ۲۶۷ حمله تروریستی ثبت شده در این دوره اتفاق افتاده است که تقریباً برابر با نیمی از کل حملات تروریستی است که در چهل سال اخیر در ایران رخ داده است. از لحاظ مکانی، این موج حملات تروریستی متمرکز در تهران و شهرهای بزرگ و نواحی مرزی شمال‌غرب و جنوب‌غرب کشور بوده است. ارزیابی نحوه پراکنش حملات تروریستی در این دوره نشان می‌دهد که حملات گروه‌های تروریستی ضدحکومتی از پخش سلسه‌مراتبی پیروی می‌کند به طوری که عمده حملات این گروه‌ها در تهران و شهرهای بزرگ

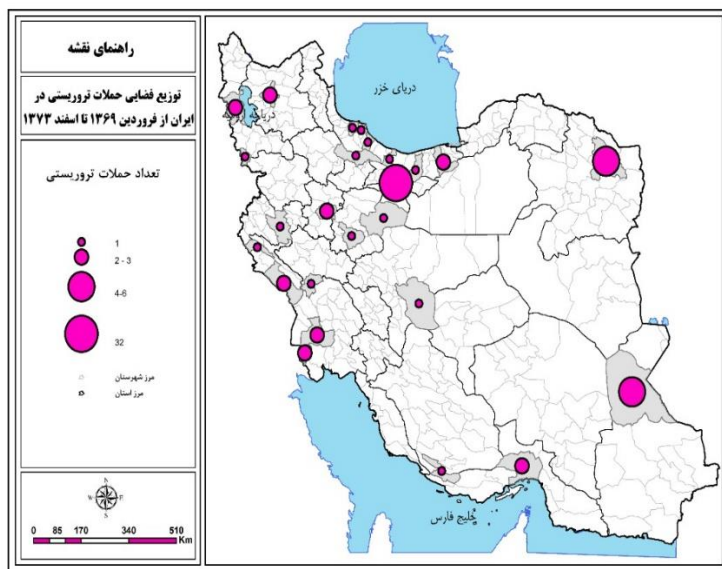
که زیرساخت های اصلی سیاسی، اقتصادی و جمعیتی کشور در آن ها وجود دارند رخ داده است. از سوی دیگر گروه های تروریستی تجزیه طلب از الگوی پخش مجاورتی یا سرایتی پیروی کرده اند و حملات عمده این گروه ها در استان های مرزی خوزستان، کرمانشاه، کردستان و آذربایجان شرقی به وقوع پیوسته است که دارای ویژگی های مشترکی هستند که مهم ترین آن ها فاصله از کانون سیاسی حکومت، مرزی بودن و تفاوت در مولفه های قومی یا مذهبی با حکومت مرکزی بوده است. نکته قابل توجه در این موج حملات تروریستی این است که هیچ حمله تروریستی در استان سیستان و بلوچستان که از نظر مولفه های قومی و مذهبی با حکومت مرکزی تجانس ندارد و جزو استان های مرزی کشور محسوب می شود، رخ نداده است. در واقع این استان به دلیل گسست جغرافیایی با سایر نواحی قومی - مذهبی تحت تاثیر پخش سرایتی تروریسم قرار نگرفته است (شکل ۲). تروریست ها در این موج از حملات مسلحانه با سلاح گرم و بمب گذاری در حملات خود استفاده می کردند. این موج حملات تروریستی با خروج برخی از گروه های ضدحکومتی و تجزیه طلب از کشور در پایان سال ۱۳۶۱ و همچنین تقویت حکومت مرکزی فروکش کرد.

شکل (۲): نقشه توزیع فضایی موج اول حملات تروریستی در ایران (از بهمن ۵۷ تا پایان سال ۱۳۶۱)

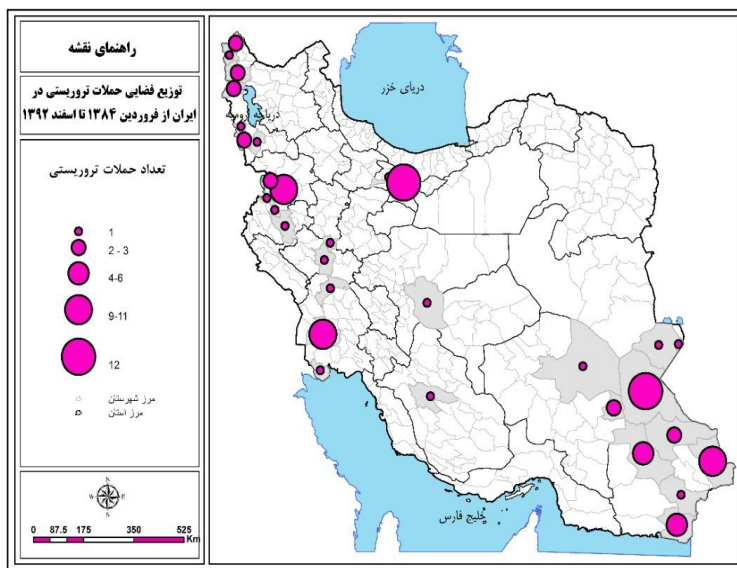
موج بلند دوم مربوط به حملات تروریستی بین سال ۱۳۶۹ تا ۱۳۷۳ است. این موج حملات تروریستی در ایران مصادف با پایان جنگ تحمیلی است. در این موج حملات تروریستی عمدتاً گروه‌های ضدحکومتی فعال هستند که از خارج از کشور نیروهای خود را برای انجام حملات تروریستی به داخل کشور اعزام می‌کردند. در این دوره زمانی حملات تروریستی گروه‌های تجزیه‌طلب در استان‌های غربی و جنوب‌غربی کشور به طور قابل ملاحظه‌ای نسبت به موج قبلی کاهش می‌یابد. اما حملات تروریستی در استان سیستان و بلوچستان با شدت قابل توجهی آغاز می‌شود و تا حدود زیادی تحت تاثیر سرایت مجاورتی از گروه‌های تروریستی و افراطی در منطقه شبه‌قاره و کشور پاکستان و افغانستان قرار دارد. الگوی پراکنش حملات تروریستی در این دوره به دلیل فعال بودن گروه‌های تروریستی ضدحکومتی عمدتاً سلسه مراتبی (شهرهای تهران، مشهد، تبریز، خوزستان) است. تروریست‌ها در این دوره عمدتاً از روش بمب‌گذاری در حملات خود استفاده می‌کردند. تمرکز حملات تروریستی از لحاظ مکانی در تهران و مراکز استان‌های مهم و بزرگ است.

شکل (۳): نقشه موج دوم حملات تروریستی در ایران (۱۳۶۹ تا ۱۳۷۳)

موج بلند سوم حملات تروریستی از سال ۱۳۸۴ آغاز شده و تا ۱۳۹۳ ادامه پیدا می‌کند. این دوره زمانی مصادف با فعالیت شدید گروه‌های تروریستی تجزیه‌طلب با رویکرد مذهبی در نواحی جنوب‌شرق کشور است. به طوری که در این موج استان سیستان و بلوچستان بیشترین فراوانی حملات تروریستی را در کشور به خود اختصاص می‌دهد. همچنین فعالیت گروه‌های تروریستی در استان‌های خوزستان، کردستان و آذربایجان غربی به صورت معناداری نسبت به دوره قبل افزایش می‌یابد. بررسی پراکنش فضایی حملات تروریستی نشان می‌دهد این حملات تحت تأثیر پخش مجاورتی در داخل و خارج از کشور قرار دارند. نکته قابل توجه در این موج تغییر و تحول ابزارها و روش‌های مورد استفاده تروریست‌ها در جنوب‌شرق کشور است که به تبعیت و تحت تأثیر تروریسم بین‌المللی مذهبی از روش‌های نامتعارف همچون حملات انتحاری استفاده می‌کردند. در این دوره زمانی ترورهای فردی نیز توسط سازمان‌های اطلاعاتی کشورهای متخاصم در داخل کشور انجام می‌شود که مهمترین آنها ترور دانشمندان هسته‌ای کشور است.

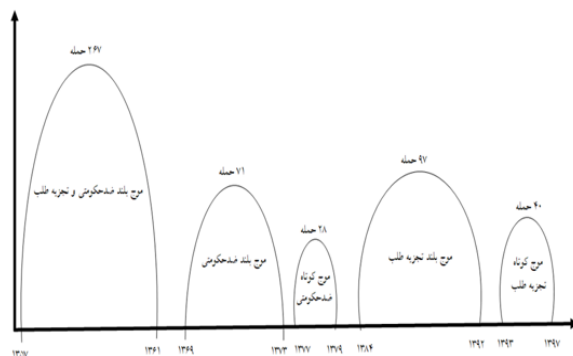
شکل (۴): نقشه موج سوم حملات تروریستی در ایران (۱۳۸۴ تا ۱۳۹۲)

علاوه بر این سه موج عمده حملات تروریستی در ایران دو موج کوتاه‌تر و کم‌شدت دیگر حملات تروریستی نیز در ایران به وقوع پیوسته است. اول موج کوتاه حملات تروریستی از سال

۱۳۷۷ تا ۱۳۷۹ به وقوع می‌پیوندد. این موج کوتاه حملات تروریستی در واقع ادامه موج بلند دوم (۱۳۶۹ تا ۱۳۷۳) است که از لحاظ نوع گروه‌های تروریستی و جغرافیای حملات از همان الگو پیروی می‌کند و عمده حملات توسط گروه‌های ضدحکومتی در تهران و شهرهای بزرگ کشور انجام شده است. دومین موج کوتاه حملات تروریستی از سال ۱۳۹۴ تا ۱۳۹۷ به وقوع پیوسته است این موج کوتاه حمله تروریستی نیز در امتداد موج بلند سوم (۱۳۸۴ تا ۱۳۹۲) قرار دارد با این تفاوت که در این دوره گروه‌های تروریستی بین‌المللی به طور مشخص داعش حملاتی را در کشور انجام می‌دهد. در این موج کوتاه نیز عمده حملات در نواحی حاشیه‌ای و مرزی کشور در استان‌های سیستان و بلوچستان، آذربایجان غربی، خوزستان و کردستان به وقوع پیوست.

شکل (۵): نمودار امواج ترور در ایران

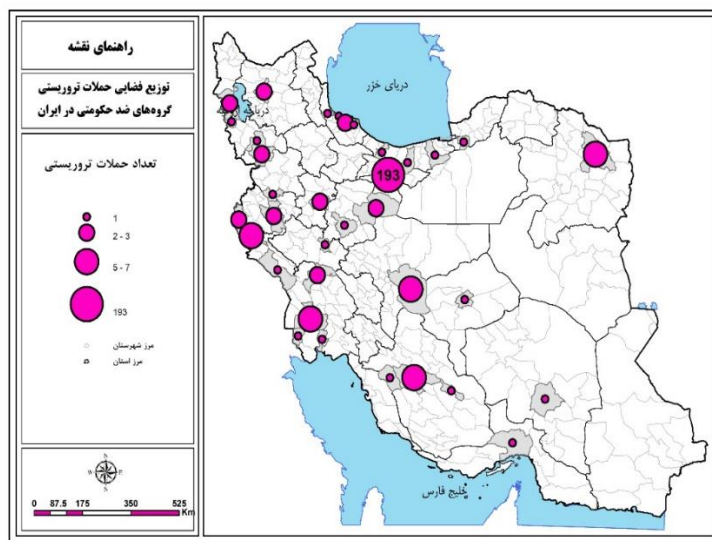

۳-۴. تحلیل فضایی فعالیت گروه‌های تروریستی در ایران

تقریباً تمام حمله‌های تروریستی در ایران بین سال‌های ۱۳۵۷ تا ۱۳۹۷ توسط دو دسته از گروه‌های تروریستی به وقوع پیوسته است. نخست گروه‌های تروریستی ضدحکومتی هستند که با هدف براندازی نظام سیاسی حاکم و تغییر حکومت اقدامات تروریستی خود را به مرحله اجرا گذاشتند. مکان‌ها و فضاهایی را که این گروه‌ها مورد هدف قرار می‌دادند عمدتاً در شهرهای بزرگ و مهم کشور قرار داشته‌اند. گروه‌های ضدحکومتی حملات خود را ابتدا در تهران و سپس در مراکز استان‌ها و کلان‌شهرهای کشور طراحی و انجام می‌دادند. این گروه‌ها بیشتر تلاش

می‌کنند مقر و مکان‌هایی را که دارای نقاط حساس و حیاتی سیاسی، اقتصادی و جمعیتی هستند هدف قرار داده تا ضعف نظام سیاسی را نشان دهند. بمب‌گذاری در مقرهای دولتی و حکومتی و محل‌های برگزاری تجمعات مذهبی و نمازهای جمعه از این جمله هستند؛ بنابراین نحوه پخش حملات تروریستی در این دسته از گروه‌های تروریستی از منظر جغرافیایی به صورت سلسله مراتبی انجام می‌شده است. بدین ترتیب که ابتدا پایتخت به عنوان کانون سیاسی حکومت و سپس کلان‌شهرها که عمده‌ترین زیرساخت‌های حیاتی کشور در آن‌ها وجود دارد مورد حمله قرار می‌گرفتند. این گروه‌ها در موج اول و دوم بلند حملات تروریستی بسیار نقش‌آفرین و تاثیرگذار بوده‌اند اما با گذر زمان و تقویت نظام سیاسی و امنیتی کشور از شدت عمل این گروه و توان حملات آن‌ها به شدت کاسته شده است.

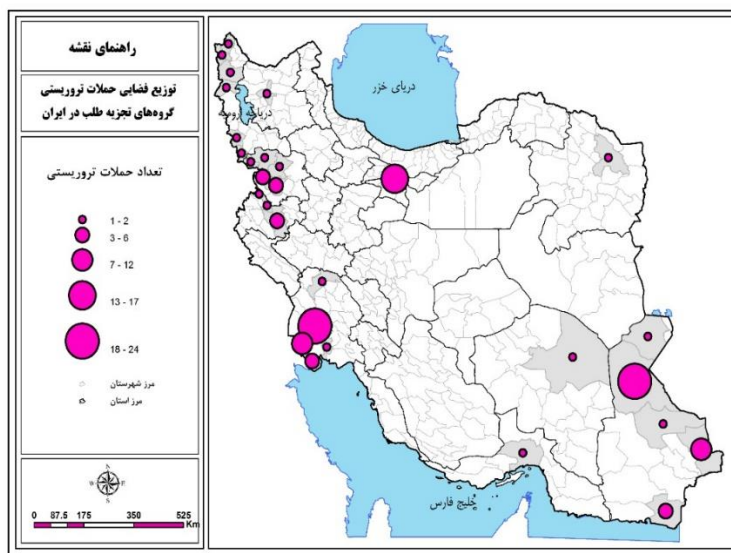
شکل (۶): نقشه توزیع فضایی حملات گروه‌های ضدحکومتی در ایران

دومین دسته از گروه‌های تروریستی شامل گروه‌های با اهداف تجزیه‌طلبانه و جدایی‌طلبانه هستند. این گروه‌ها در نواحی قومی و مذهبی پیرامونی کشور که تجانس کامل با حکومت مرکزی ندارند و جزو استان‌های مرزی کشور محسوب می‌شوند فعال بوده و هستند. گروه‌های تجزیه‌طلب در موج اول و سوم حملات تروریستی در ایران بسیار فعال بوده‌اند. نکته قابل توجه در ارتباط با

این گروه‌ها ارتباط فضایی و جغرافیایی و همین‌طور سازمانی و تشکیلاتی اکثر آن‌ها با سازمان‌های تروریستی فعال در کشورهای همسایه است. در واقع این گروه‌ها داری دنبال‌های فضایی و تشکیلاتی در خارج از مرزهای کشور نیز هستند؛ بنابراین نحوه پخش حملات این دسته از گروه‌های تروریستی از منظر جغرافیایی پخش مجاورتی و سرایتی است به این صورت که علاوه بر اینکه تروریسم از کشورهای مجاور به داخل مرزهای کشور سرایت می‌کند بلکه انجام حملات تروریستی توسط گروه‌های تجزیه‌طلب در ناحیه‌ای از کشور به سایر بخش‌های کشور که داری چنین زمینه‌های فعالیت گروه‌های تروریستی هستند نیز سرایت می‌کند. مصادق آن شروع حملات تروریستی در موج اول حملات تروریستی است که فعالیت‌های تروریستی از شمال‌غرب به غرب و جنوب‌غرب کشور پخش گردید. در واقع با شروع و اوج‌گیری فعالیت‌های تروریستی یک گروه تجزیه‌طلب در یک ناحیه قومی و مذهبی در کشور فعالیت سایر گروه‌های تجزیه‌طلب در نواحی دیگر نیز شروع می‌شود. نکته دیگر در ارتباط با این گروه‌های تروریستی به ویژه گروه‌های تجزیه‌طلب که در نواحی جنوب‌شرق کشور فعالیت می‌کنند سرایت تکنیک‌ها و روش‌های به کارگیری گروه‌های تروریستی از منطقه شبه‌قاره به این ناحیه از کشور است. به طوری که برخی از گروه‌های تروریستی فعال در استان سیستان و بلوچستان در موج سوم حملات تروریستی در کشور از روش‌های انتحاری و نامتعارف استفاده می‌کردند. البته علاوه بر روش‌ها، اندیشه و مبانی فکری و ایدئولوژیکی نیز از نواحی پیرامونی کشور به داخل این گروه‌ها نفوذ و سرایت پیدا کرده است.

شکل (۷): نقشه توزیع فضایی حملات تروریستی گروه‌های تجزیه‌طلب در ایران

۵. تجزیه و تحلیل و نتیجه‌گیری

توزیع فضایی حملات تروریستی در ایران به طور کلی متمرکز در تهران، کلان‌شهرها (شیراز، مشهد، اصفهان و تبریز) و استان‌های مرزی نیمه غربی کشور (خوزستان، کردستان، آذربایجان غربی و کرمانشاه) و استان سیستان و بلوچستان بوده است. به طوری که نزدیک به ۹۵ درصد از حملات تروریستی در طول چهار دهه در این ۱۰ استان رخ داده است. با این حال بررسی زمانی حملات تروریستی در ایران نشان می‌دهد که در دوره‌های زمانی خاصی حملات گروه‌های تروریستی به صورت معناداری افزایش قابل توجهی داشته است به طوری که می‌توان از عنوان موج حملات تروریستی برای آن دوره نام برد. برخی از این امواج حملات تروریستی بسیار شدید و بلند بوده است و برخی دیگر از دوره زمانی کوتاه‌تر و کم‌شدت‌تری برخوردار هستند. مهم‌ترین و بلندترین موج حملات تروریستی در ایرن مربوط به دوره زمانی بهمن ۱۳۵۷ تا پایان سال ۱۳۶۱ است. در این موج ۲۶۷ حمله تروریستی در سراسر کشور ثبت شده است که از لحاظ فراوانی نیمی از حملات تروریستی ایران بین سال‌های ۱۳۵۷ تا ۱۳۹۷ را شامل می‌شود. در این موج علاوه بر شدت زیاد حملات تروریستی از لحاظ مکانی و پراکنش جغرافیایی نیز به

دلیل فعال بودن انواع گروه‌های تروریستی، گستره جغرافیایی زیادی از کشور تحت تاثیر حملات تروریستی بوده‌اند. در واقع همپوشانی فعالیت گروه‌های ضدحکومتی و گروه‌های تجزیه‌طلب باعث شده این موج هم شدت زیادی داشته باشد هم جغرافیای گسترده‌ای از ایران را در بر بگیرد. در این موج تهران به عنوان کانون سیاسی حکومت و شهرهای بزرگ (تهران، اصفهان، مشهد، تبریز) از طرف گروه‌های ضد حکومتی با هدف سرنگونی نظام سیاسی و نواحی و شهرهای مرزی و پیرامونی کشور (خوزستان، کردستان، آذربایجان غربی و کرمانشاه) از سوی گروه‌های تجزیه‌طلب با هدف جدایی و تجزیه بخشی از کشور آماج حملات تروریستی قرار گرفته‌اند. این موج بلند و شدید حملات تروریستی بعد از سال ۱۳۶۱ و با قدرت‌گیری حکومت مرکزی و ساماندهی ارکان امنیتی، نظامی و اطلاعاتی حکومت فروکش کرد. دومین موج حملات تروریستی از سال ۱۳۶۹ آغاز شد و تا ۱۳۷۳ ادامه داشت. در این موج گروه‌های تروریستی ضد حکومتی با ساماندهی مجدد خود در برخی از کشورهای همسایه حملاتی را در داخل کشور انجام دادند و با همان الگوی حملات در موج اول پایتخت و شهرهای بزرگ و مهم که زیرساخت‌های حیاتی و نمادهای قدرت سیاسی حاکم در آنها وجود داشتند را هدف قرار دادند. در این موج اگرچه حملات تروریستی گروه‌های تجزیه‌طلب دارای فراوانی چندانی نبود، اما حملات تروریستی این گروه‌ها برای اولین بار بعد از انقلاب اسلامی در استان سیستان و بلوچستان شکل گرفت که تا حدود زیادی ناشی شکل‌گیری تروریسم مذهبی در منطقه شبه‌قاره بود. در واقع اولین اقدامات تروریستی در جنوب شرق ایران تحت تاثیر سرایت مجاورتی از منطقه شبه‌قاره شکل گرفت. بعد از این موج بلند، موج کوتاه تروریستی به طول دو سال از سال ۱۳۷۷ تا ۱۳۷۹ شکل گرفته که به نحوی دنباله دومین موج بلند تروریستی محسوب می‌شد، به گونه‌ای که از نظر الگوی پراکنش، حملات و گروه‌های تروریستی دقیقاً از آن موج پیروی می‌کرد. سومین موج بلند حملات تروریستی که از لحاظ بازه زمانی طولانی‌ترین موج حملات تروریستی در ایران محسوب می‌شود (بین سال‌های ۱۳۸۴ تا ۱۳۹۲)، عمدتاً توسط گروه‌های تجزیه‌طلب انجام گردید. از لحاظ فضایی حملات این موج در استان سیستان و بلوچستان متمرکز بود. به نحوی که بیش از ۴۰ درصد حملات تروریستی در موج سوم، فقط در این استان به وقوع پیوسته

است. استان‌های مرزی آذربایجان غربی، خوزستان و کردستان نیز شاهد حملات زیادی از سوی گروه‌های تجزیه‌طلب بوده‌اند و در این چهار استان بیش از ۸۰ درصد موج سوم حملات تروریستی رخ داده است؛ بنابراین الگوی حملات تروریستی در این موج به صورت پخش مجاورتی و سرایتی بود. این سرایت هم از نواحی و مناطق داخل کشور گسترده شد و هم از کشورهای همسایه در شرق و غرب به نواحی پیرامونی و مرزی کشور پخش گردید. لازم به ذکر است در این موج تهران نیز با حملات تروریستی مواجه می‌شود که عمدتاً توسط سرویس‌های اطلاعاتی کشورهای بیگانه هدایت و انجام شده است. در نهایت می‌توان نتیجه گرفت که الگوی فضایی - مکانی حملات تروریستی گروه‌های ضدحکومتی در ایران از پخش سلسله‌مراتبی تبعیت می‌کند به گونه‌ای که کانون‌های سیاسی، اقتصادی و جمعیتی کشور (ابتدا تهران و سپس شهرهای بزرگ و مهم کشور) شاهد بیشترین فراوانی حملات تروریستی بوده‌اند. همچنین الگوی فضایی - مکانی حملات گروه‌های تجزیه‌طلب و جدایی‌طلب از پخش مجاورتی و سرایتی تبعیت کرده است و تروریسم و حملات آنها به صورت مجاورتی و سرایتی پخش شده و با آغاز حملات تروریستی در یک ناحیه به نواحی دیگر سرایت می‌کند. این مناطق که شامل استان‌های آذربایجان غربی، کردستان، کرمانشاه، خوزستان و سیستان بلوچستان می‌شوند دارای ویژگی‌های مشترکی مانند مرزی بودن، فاصله از مرکز سیاسی حکومت، عدم تجانس قومی - مذهبی و زبانی با حکومت مرکزی و در نهایت همسایگی با کشورهایی که گروه‌های تروریستی در آنها فعال هستند، می‌باشند.

جدول (۲): امواج تروریسم و الگوی پخش فضایی حملات تروریستی در ایران

شدت حملات			اهداف		الگوی پخش جغرافیایی		گروه‌های عمده فعال		امواج تروریسم در ایران
کم شدت	شدید	بسیار شدید	شهرها و نواحی مرزی	تهران و کلان‌شهرها	مجاورزی	سلسله‌مراتبی	تجزیه‌طلب	ضد-حکومتی	
									موج بلند اول (۱۳۵۷-۱۳۶۱)
									موج بلند دوم (۱۳۶۹-۱۳۷۳)
									موج کوتاه اول (۱۳۷۷-۱۳۷۹)
									موج بلند سوم (۱۳۸۴-۱۳۹۲)
									موج کوتاه دوم (۱۳۹۳-۱۳۹۷)

۶. قدرتانی

نگارندگان از همکاری دانشگاه شهید بهشتی به واسطه حمایت از انجام این پژوهش تشکر و قدردانی می‌کنند.

References

1. Ahmadipour, Z; Jonidi, R; Aghagolzadeh, F (2016). Geopolitical Imagination of the Middle East, *Geopolitics Quarterly*, Vol. 12, No. 42, pp. 28- 53. **[In Persian]**
2. Bakhshy, F; Zarghani, S.H; Kharazmi, O. A (2020). Analysis of Vulnerable Elements of the Cities Water Infrastructure against Terrorist Threats, *Geopolitics Quarterly*, Vol. 16, No. 58, pp. 32- 57. **[In Persian]**
3. Brynjar, L (2004). Causes of Terrorism: An Expanded and updated review of the Literature, Forsvarets Forsknings Institutt (FFI) Norwegian Defence Research Establishment.
4. Crenshaw, M (1983). *Terrorism, Legitimacy and Power*, Middletown, Connecticut: Wesleyan University Publication.
5. Crenshaw, M (2005). Political Explanations, the International Summit on Democracy, Terrorism and Security, Addressing the Causes of Terrorism, the Club De Madrid Series on Democracy and Terrorism, Madrid.
6. Crenshaw, M (1997). ed. *Encyclopedia of World Terrorism*. 3 vols. Armonk, NY: M. E. Sharpe Reference.
7. Ettaat, J; Dabiri, A (2016a). Study of the Spatial Dimensions of Terrorism, *Geopolitics Quarterly*, Vol. 12, No. 42, Summer, pp. 24-47. **[In Persian]**
8. Ettaat, J; Dabiri, A (2016b),. *Terrorism: Spatial Dimensions and Global Reflections*, Tehran: Shahid Beheshti University. **[In Persian]**
9. Ganor, B (2002). Defining Terrorism: Is One Man's Terrorist another Man's Freedom Fighter? *Police Practice and Research*, Vol. 3, No. 4, Publication Routledge.page 287- 304, DOI: 10.1080/1561426022000032060.
10. Habibzadeh, M. J; Hakimiha, S (2007). The Necessity of Criminalisation of Terrorism In Iran's Criminal Laws, *Modarres Human Sciences*, Vol. 11, No. 2, Summer, pp. 47- 71. **[In Persian]**
11. Haggett, P (1996). *Geography: A Modern Synthesis*, Vol. 2, Translated by Shapur Goodarzi, Tehran: Samt. **[In Persian]**
12. Hoffman, B (1998). *Inside Terrorism*, New York: Columbia University Press.
13. Izady, H; Dabiri, A (2013). Analysis of the Geography of Terrorism in the Southeast of Iran, *Geopolitics Quarterly*, Vol. 9, No.29, pp. 91- 126. **[In Persian]**
14. Linton, M (2011). *The Terror in the French Revolution*, Kingston University. Retrieved 2 December 2011.

15. Midlarsky, M. I.; Crenshaw, M; Yoshida, F (1980). Why Violence Spreads: The Contagion of International Terrorism. *International Studies Quarterly* 24.
16. Mostaghimi, B; Ghaderi Kangavari, R (2011). Human Rights Violations and The Spread of Terrorism, *Politics*, Vol. 41, No. 1, Spring, pp 251- 270. **[In Persian]**
17. Rasouli, M; Shariati, Sh (2020). Geopolitical analysis of Boko Haram terrorism threat in West Africa, *Geopolitics Quarterly*, Vol. 16, No. 59, pp. 203- 228 . **[In Persian]**
18. Schmid, A.P. (1977). The Problems of Defining Terrorism, *Encyclopedia of World Terrorism*, 12 (Martha Crenshaw & John Pimlott Eds).
19. Schmidt, A. P.; Albert I, J (1988). *Political Terrorism*. SWIDOC Amsterdam and Transaction Books.
20. Shokouhi, H (2007). *New Trends in Philosophy of Geography*, Vol. 1, Tehran: Gitashenasi. **[In Persian]**
21. The Global Terrorism Database (2018). Information on more than 140,000 Terrorist Attacks, <https://www.start.umd.edu/gtd/>.